

Л. А. Весельська,

к. держ. упр., докторант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою, Національна академія державного управління при Президенті України, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

L. Veselska,

PhD in public administration., doctoral student of department globalization, european integration and national security management, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

THEORETICAL FOUNDATIONS OF REGULATING MIGRATION PROCESSES

У статті розглядається проблема регулювання міграційних процесів на сучасному етапі розвитку суспільства з метою виявлення найбільш ефективних механізмів попередження загроз національній безпеці. Показується, що ефективність міграційної політики залежить від сутності факторів, що формують міграційний процес, а також обстоюється необхідність врахування як негативних, так і позитивних наслідків, які дадуть змогу оцінювати як детермінують міграційні процеси в контексті забезпечення національної безпеки. Обґрунтовується поділ механізмів регулювання міграційних процесів на дві групи: політичні та соціокультурні та визначаються детермінанти, узагальнені характеристики яких визначають мобільність кожної окремої людини. Крім того, в статті дається авторське визначення міграції, яке полягає в тому, що міграція — це природний прояв мобільності людини, усвідомлене його прагнення до безпечних умов існування, реалізації свого творчого і інтелектуального потенціалу з метою поліпшення умов існування та сталого задоволення своїх потреб. У процесі вивчення сучасних чинників, що породжують міграційні процеси, виділено дві закономірності, зокрема: з одного боку, багато в чому ці чинники групуються в залежності від суб'єктивного дослідницького підходу. З іншого — не дивлячись на глобалізаційний характер сучасних міграційних процесів, можна говорити, що з методологічної точки зору вони можуть бути вивчені тільки в певному регіональному контексті. Це пояснюється тим, що причини, що провокують міграцію, породжуються в конкретному місці, в конкретному випадку, в конкретний період.

The article devotes to the problem of regulation of migration processes in modern society in order to identify the most effective mechanisms for prevention of threats to national security. We are sure, that the effectiveness of migration policy depends on the nature of the factors that shape migration process and advocated the need to consider both negative and positive effects that will determine how to evaluate the migration processes in the context of national security. The mechanism of regulation of migration processes consist of two groups: the political and socio-cultural parts and its determinants also and generalized mobility characteristics which define each individual. In additional, in the article has the author's definition of migration, (migration — is the natural expression of human mobility, conscious of its commitment to safe living conditions, realize their creative and intellectual potential to improve living conditions for sustainable and meet their needs).

We identified two patterns in studying modern factors which cause migration The first one shows, that in many respects, these factors are grouped according to subjective approach of researcher. The second one, despite the nature of modern globalization of migration can say that from a methodological point of view they can be studied only in a regional context. This is understandable, because the causes that provoke migration generated in a particular place, as a particular event at a particular time.

Ключові слова: міграційна політика, міграційні процеси, національна безпека, регулювання міграційних процесів, теоретичні засади регулювання.

Key words: migration policy, migration processes, national security, regulation of migration processes, theoretical foundations of regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні дослідження міграційних процесів фокусуються на нових аспектах їх функціонування. Відносини між міграціями і соціальними змінами стали більш складними, ніж на попередніх історичних етапах. У мо-

дернізації суспільних відносин міграційні процеси стали одним з чинників соціального перетворення і розвитку, що відбилось на економічному, політичному, культурному розвитку і країн-донорів, і приймаючих країн.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ ТА ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Активізація вивчення міграційних процесів проявляється в розгляді їх з точки зору національної, економічної, політичної, етнічної безпеки країни. У сучасних дослідженнях простежується тенденція, де все частіше питання національної безпеки поєднуються з міграційними процесами. У зв'язку з цим стає особливо важливою проблема регулювання міграційних процесів, пошук ефективних механізмів їх регулювання та їх теоретичне обґрунтування.

Необхідність управління міграційними процесами пояснюється тими наслідками, до яких вони можуть приводити. Серед основних можна назвати зміна етнічного складу населення, загрозу національній безпеці, підвищення рівня безробіття та злочинності і т.д. Для виявлення найбільш ефективних механізмів регулювання міграційних процесів необхідно враховувати як негативні, так і позитивні їх наслідки, а також мати змогу оцінювати як детермінують міграційні процеси в контексті загроз національній безпеці.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичних основ державного регулювання міграційних процесів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У науковій літературі набула поширення структура міграції, розроблена Л.Л. Рибаківським [9, с. 112]. В межах цієї концепції міграційний процес розглядається як послідовна зміна трьох стадій: вихідної, основної та заключної. Вихідна стадія (або підготовча) — процес формування територіальної рухливості населення, основна стадія — власне переміщення, завершальна (заключна) — адаптація мігрантів до нового місця проживання.

Управління міграцією, з нашої точки зору, можливо тільки на першій і третій стадіях, коли формується бажання переїхати (мобільність) і відбувається процес адаптації новоприбулого (приживлюваність). На першому етапі можливо створити ситуацію, стимулюючи переїзд або навпаки — бажання залишитися на старому місці. На третьому — створення таких умов, коли людина без будь-яких ускладнень адаптується до нових умов або розуміє тимчасовість свого становища, необхідність вторинної міграції. Легкість приживлюваності в цьому випадку може стати підставою появи міграційного потоку, але це можливо тільки за умови збереження зв'язків мігранта зі своїми колишніми співвітчизниками.

Виявляючи суб'єктів, здатних впливати на формування міграційної ситуації, С. Панарін називає три основні категорії учасників міграційної політики [5, с. 13—14]. Перша категорія — державні службовці, в найбільшій мірою надають політичний вплив на міграційну ситуацію. По суті, мова йде про формування ідеології міграційної політики, під якою розуміється відношення до тих, хто покидає Батьківщину, і до тих, хто приїжджає. Так, наприклад, свого часу І.Б. Тіто заохочував югославів, які виїжджають на заробітки в західні країни, що в інших соціалістичних країнах розглядалося як зрада.

Друга категорія — окремі особистості або групи, сформовані за віковими, конфесійним, етнічним, класовим ознаками. В принципі, це може бути просто демонстрація або натопв, що здійснює акт насильства. Але хоч би короткостроковими не були групи, вони часто мають велику силу впливати на політичну ситуацію в регіоні або країні.

Третю категорію утворюють люди комунікаційної сфери, які в основному є представниками засобів масової інформації. Вони мають безпосередній доступ до інформації. Отже, навіть в умовах, коли працівники ЗМІ не уявляють

безпосередньо інтереси конкретної групи, вони так чи інакше маніпулюють інформацією.

Серед найбільш очевидних факторів, що впливають на процес регулювання міграційних процесів, є закони ринкової економіки. Деякі автори вважають їх первинними у формуванні міграційної політики: "Якщо уряд намагається стримати міграцію, в цей процес набуває ринковий механізм, що протидіє цьому. Зацікавленою стороною тут виступають агентства з працевлаштування і міжнародної міграції, які отримують прибуток як від легальної, так і від нелегальної міграції. Цей ринок пов'язаний з неформальними соціальними структурами, сформованими всередині міграційного процесу. Саме тому мережа міграційних установ може надавати більш значущий вплив на форми і інтенсивність міграційного руху, ніж політика уряду" [4, с. 66]. Безумовно, формулювання міграційної політики безпосередньо залежить від законів, що регулюють ринок, але абсолютизувати їх не варто.

Сьогодні теорія управління збагачується новими концепціями. Новими їх можна назвати досить умовно, оскільки такими вони є для української науки, в той час як за кордоном в цій області накопичено багатий практичний і теоретичний досвід. Найбільшу ефективність показали методи управління проектами. Тут необхідно враховувати не тільки інституційні складові міграційного процесу, а й чинники, які, на перший погляд, не мають прямого стосунку до природи міграції. Але саме вміння опосередковано впливати на міграційні процеси через контекст їх протікання дозволяє домогтися помітних результатів.

Виділення і опис сутності міграційних процесів розкривається у виявленні та аналізі чинників і причин, що приводять у рух населення окремих регіонів або навіть цілих країн. О.А. Малиновська під факторами міграції розуміє всю сукупність соціальних умов, в яких протікає цей процес і який значно впливає на його обсяг, інтенсивність, напрямки, канали і інші параметри [4, с. 23]. Л.Л. Рибаківський вважає, що фактором є якась сукупність умов і обставин, які, завдяки особливому поєднанню і впливу, впливають на територіальну рухливість населення [8, с. 67]. В.І. Переведенцев пропонує наступне визначення цього терміна: "Фактор — досить глибокі і загальні, і специфічні саме для міграції населення причини" (6, с. 19). С.К. Бондарева визначає фактори міграції як "сукупність умов і обставин, які завдяки особливому поєднанню і взаємодії, змушують населення здійснювати територіальні переміщення, тобто чинники міграції — це реальні рушійні сили цього процесу" [1, с. 133].

Наведені визначення фактора практично не враховують роль людини, який виступає як свого роду суб'єктивний фактор в міграційному процесі.

У процесі вивчення сучасних чинників, що породжують міграційні процеси, можна виділити дві закономірності. З одного боку, багато в чому ці чинники групуються в залежності від суб'єктивного дослідницького підходу. З іншого — не дивлячись на глобалізаційний характер сучасних міграційних процесів можна говорити, що з методологічної точки зору вони можуть бути вивчені тільки в певному регіональному контексті. Це пояснюється тим, що причини, що провокують міграцію, породжуються в конкретному місці, в конкретному випадку, в конкретний період. Таким чином, конкретизація міграції обумовлюється виявленням місця, часу, умов і її учасників.

Одночасно з виявленням нових факторів вчені стали звертати більше уваги і на ті, які раніше вважалися несуттєвими. Останні дослідження показали, що міграція може сприяти наявності або відсутності такого феномена, як регіональна ідентичність. Візьмемо, до прикладу, кримськотатарські народи. Так, формування соціально-територіальної спільності "кримчани" доводить, що значна кількість населення приречена до підвищеної мобільності. Це пов'язано з об'єктивними причинами, оскільки ця регіональна ідентичність носить перемінний характер, тому корінне населення

в силу історичних подій змушене то покидати Кримський півострів, то знову повертатися. Одним з головних наслідків підвищеної мобільності кримчан татарського походження є високий рівень міграції.

Спроби розглянути природу міграції підштовхують деяких дослідників розглянути психологічний аспект поведінки людей у співвідношенні з пропонованими домаганнями до себе і умов життя. У будь-якому відкритому, що глобалізується, суспільстві вибір здійснює не тільки держава, але і мігранти. Зокрема С.К. Бондирєва і Д.В. Колесов розглядають міграцію як специфічну форму прояву мобільності, де мобільність розуміється як "властивість індивіда (істоти) міняти місце (географічні координати) свого перебування" [1, с. 23]. Рівень такої характеристики людини залежить від наявності незадоволених потреб. Автори концепції приходять до наступного розуміння міграції: "Міграція — природний прояв мобільності людини, мотивоване його прагненням до поліпшення умов свого існування, до більш повного і надійного задоволення своїх потреб" [1, с. 39]. Отже, природа міграції у цих авторів носить "споживацький характер", оскільки "головним мотивом міграції є пошук благополучного життя" [1, с. 45]. Це дозволяє автору виявити таку групу суб'єктивних факторів, які обґрунтовують переїзд тих чи інших індивідів: прагнення до "кращої долі", міграція через заздрощі, міграція через комплекс неповноцінності, міграція через прагнення більш повно реалізувати свій творчий або інтелектуальний потенціал, міграція з міркування безпеки, міграція з політичних мотивів. Вчені приходять до наступного розуміння сутності міграції: "Міграція — це проблема саме незадоволених потреб, енергія яких перетворюється в енергію переміщення" [2, с. 51]. Ми погоджуємося у цьому випадку з авторами цього визначення щодо задоволення потреб і пошуку кращого життя. Втім, на нашу думку, визначення буде повнішим у запропонованій нами редакції, з урахування соціальної безпеки мігрантів, а саме: міграція — це природний прояв мобільності людини, усвідомлене його прагнення до безпечних умов існування, реалізації свого творчого і інтелектуального потенціалу з метою поліпшення умов існування та сталого задоволення своїх потреб.

Поєднання об'єктивних і суб'єктивних факторів, що породжують міграцію, дозволяє сучасним дослідникам виділити суб'єктивований фактор [3, с. 33; 7, с. 134]. Оскільки переміщення можуть відбуватися з різних причин (добровільно і примусово), то до переміщення можуть примушувати різні за змістом чинники (екологічні, економічні, політичні, особистісні і т.д.), а, можливо і їх комбінації. При цьому виділяють об'єктивні чинники — територіальні відмінності в значущих для людини умовах життя (природно-кліматичні, економічні, соціальні, політичні, етнічні, демографічні) і суб'єктивні — психологічні особливості конкретної людини, відмінності в освіті, вихованні, поведінкових установках і т.д.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що теоретично механізми регулювання міграційних процесів можуть бути об'єднані в дві великі групи: піддаються регулюванню з боку політичної влади і індивідуально-ініціативні, що носять соціокультурний характер. В першу групу (політичні механізми регулювання) увійдуть ті, які знаходяться в компетенції політики. Це законодавчі акти, до яких відносяться, перш за все, закони, укази, накази і т.д., а також сама структура Державної міграційної служби України. До другої групи (соціокультурні механізми регулювання) відносяться ті, які можуть не набувати форми політичної волі і, можливо, навіть не перебувати в компетенції Державної міграційної служби, але так чи інакше впливають на формування міграційної політики країни і регіонів. Проте не можна заперечувати можливість регулювання міграційних процесів через суб'єктивні

фактори. Вплив в цьому випадку буде носити опосередкований характер, який проявляється в необхідності створення соціальної, політичної, економічної і культурної ситуацій, які і детермінують внутрішні інтенції особистості до мобільності. По суті, це і є ті детермінанти, характеристики яких визначають мобільність кожної окремої людини. Зважаючи на те, що кожен індивід має власне бачення та потреби щодо власної безпеки внутрішнього чи зовнішнього мігрування, ми маємо досить велике поле для дослідження у наших майбутніх наукових розробках.

Література:

1. Бондирєва С.К. Міграція (сутність і явище) / С.К. Бондирєва, Д.В. Колесов. — М.: Видавництво Московського психолого-соціального інституту; Воронеж: Видавництво НВО "МОДЕК", 2004. — 296 с. — (Серія "Бібліотека психолога").
2. Дмитрієв А.В. Міграція: конфліктне вимір / А.В. Дмитрієв. — Л.: Альфа-М, 2006. — 432 с.
3. Заславська Т.І. Методологічні проблеми дослідження та моделювання мобільності трудових ресурсів / Т.І. Заславська. — М., 1968. — 21 с.
4. Малиновська О.А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями: монографія. — К.: НАДУ, 2004. — 236 с.
5. Панарін С. Центральна Азія: етнічна міграція і політичні суб'єкти впливу на міграційну ситуацію / С. Панарін. — М.: Моск. центр Карнегі, 1998. — 244 с.
6. Переведенцев В.І. Методи вивчення міграції населення / В.І. Переведенцев. — М., 1975. — 114 с.
7. Намдаков А.З. Механізми регулювання міграційних процесів / А.З. Намдаков // Вісник ЧитДУ. №3 (44). — 2007. — С. 133.
8. Рибаківський Л.Л. Міграція населення: прогнози, фактори, політика / Л.Л. Рибаківський. — М., 1987. — 159 с.
9. Рибаківський Л.Л. Стадії міграційного процесу / Л.Л. Рибаківський // Міграція населення. Вип. 5. — М., 2001. — 125 с.

References:

1. Bondyrieva, S.K. and Kolesov, D.V. (2004), *Mihratsiia (sutnist' i iavysche) [Migration (essence and phenomenon)]*, NVO MODEK, Moscow, Russia.
 2. Dmytriiev, A.V. (2006), *Mihratsiia: konfliktnyi vymir [Migration: conflictual dimension]*, Al'fa-M, L'viv, Ukraine.
 3. Zaslavs'ka, T.I. (1968), *Metodolohichni problemy doslidzhennia ta modeliuvannia mobil'nosti trudovykh resursiv [Methodological problems of research and modeling of labor mobility]*, Moscow, Russia.
 4. Malynovs'ka, O.A. (2004), *Mihrantsy, mihratsiia ta Ukrain'ska derzhava: analiz upravlinnia zovnishnimy mihratsiiamy: Monohrafiia [Migrants, Migration and the Ukrainian country: analysis of the management of external migration]*, NADU, Kyiv, Ukraine.
 5. Panarin, S. (1998), *Tsentr'al'na Aziia: etnichna mihratsiia i politychni sub'iekty vplyvu na mihratsijnu sytuatsiiu [Central Asia: Ethnic migration and political subjects impact on the migration situation]*, Tsentr Karnehi, Moscow, Russia.
 6. Perevedentsev, V.I. (1975), *Metody vyvchennia mihratsii naseleunia [Methods of studying migration]*, Askol, Minsk, Belorussia.
 7. Namdakov, A.Z. (2007), "Mechanisms of regulation of migration processes", *Visnyk ChytDU*, fol. 3 (44), p.133.
 8. Rybakivs'kyj, L.L. (1987), *Mihratsiia naseleunia: prohnozy, faktory, polityka [Migration: forecasts, factors Policy]*, Dumka, Kyiv, Ukraine.
 9. Rybakivs'kyj, L.L. (2001), "The steps of the migration process", *Mihratsiia naseleunia*, vol. 5.
- Стаття надійшла до редакції 26.07.2016 р.*